

עיראק-איראן: שבע שנות מלחמה

סא"ל יגאל

• היוזמה הקרקעית ההתקפית הינה בידי איראן אם כי רוב תקיפותיה נהדפו במחיר כבד. מרב ההתקפות היו בגזרה הדרומית ובגזרה המרכזית של החזית.

• צבא עיראק מצוי במגננה, ומסתפק בביצוע התקפות נגד מקומיות, שנועדו להשיב את המצב לקדמותו.

• חיל האוויר העיראקי הולך ותופס מקום כדורע התגובה העיקרית של עיראק.

השנים המאוחרות 1984-1986
בתקופה זו, אשר טרם הסתיימה, עוצבו פני המלחמה כך:

• לוחמת הקרקע, בה מתנהלת הלחימה לסורגין. במהלך התקופה בלטו שתי אבני-פינה — המתקפות רחבות-ההיקף בדרום החזית. הראשונה בחודש מרס 1985 ("בדר") והשנייה בפברואר 1986 שבה נכבש חצי האי פאו ("השחר 8"). התקופות שלפני מתקפת "בדר", בין המתקפות ולאחריהן מתאפיינות בטקטיקה של תקיפות מוגבלות ומלחמת התשה בין הצדדים.*

• המלחמה הכלכלית שבה פתחה עיראק במרס 1984 ואשר מכוונת להרס התשתית הכלכלית של איראן באמצעות חיל האוויר העיראקי. היא הוחרפה במהלך 1985 והואצה עוד יותר החל ממחצית 1986.

• תקיפת יוסיבים אורחיים. צעד שיזמה עיראק ונענה ע"י אויבתה. שיאי הפעילות נגד המטרות האזרחיות היו במחצית הראשונה של 1984, במרס-יוני 1985 ("מלחמת הערים"), בתחילת 1986, ובאחרונה בסוף 1986 ובתחילת 1987. התקיפות מבוצעות מהאוויר, בהרעשות ארטילריות ובטילים קרקע-קרקע.

גם הדברים המובאים כאן, לאחר סקירת תמונת המצב המתבססת על השנתיים האחרונות, מבקשים להתמודד עם השאלה הסבוכה של כיווני התפתחות אפשריים ואף מסתכנים בהצגת מספר הנחות/השערות יסוד לתקופה של "היום שלאחר המלחמה".

השנים הראשונות 1980-1984
שלב א' — ספטמבר-אוקטובר 1980. עיראק פתחה במתקפה וכבשה שטחים בגזרות המרכזית והדרומית של החזית. החודשים האלה היו השלב היחיד שבו ניהלו העיראקים מלחמת תנועה התקפית ורצופה.

שלב ב' — נובמבר 1980-מאי 1982. המלחמה התנהלה בשטח איראן. עד סוף שנת 1980 היא קיבלה צביון של מלחמת התשה כאשר הכוחות העיראקיים מתבססים בשטח בעוד היזמה ההתקפית עוברת לידי איראן. לקראת סוף 1981 החלו האיראנים לחזור ולתקוף את העיראקים והצליחו, באיטיות, להדפם ולשחרר את מרב השטח הכבוש.

שלב ג' — יוני 1982-פברואר 1984. תוך שהוא מנסה להשיג הפסקת אש ואף נאחז במבצע "שלום הגליל" כתירוץ, החליט נשיא עיראק צדאם חוסיין לבצע נסיגה חד-צדדית מכל השטחים שנותרו בידו לעבר הגבול הבין-לאומי. אולם, היזמה האיראנית ההתקפית לא פסקה, והפעם כוונה לתוך שטח עיראק. מטרתה — עד היום — למוטט את משטר הבעת' בבגדאד. ההתקפות רחבות-ההיקף לא הביאו כמעט להישגים קרקעיים, אך טבעו חלק מדפוסי הנמשכים של המלחמה:

מאז פרצה מלחמת עיראק-איראן, בחודש ספטמבר 1979, דומה כי הפכה לחלק בלתי נפרד מהווי החיים המזרח-תיכוני. לפני חודשים מספר היא נכנסה לשנתה השביעית ואין איש יודע מתי תסתיים ובאלו נסיבות. לא רק שזו המלחמה הארוכה ביותר במאה העשרים אלא שהיא אחד הסכסוכים המזוינים הנמרצים והאכזריים ביותר, ועלתה עד עתה ביותר ממיליון נפגעים.

העניין שיש לישראל במעקב אחר המלחמה, לקחיה ותוצאותיה האפשריות, שונה מהעניין שמרבית המדינות מגלות בה. לאחרונות חשובה בעיקר השפעתה על היציבות העולמית מבחינה מדינית וכלכלית (בעיקר השפעתה על משק הנפט). בעוד אנו מצוירים לבחון את המלחמה גם כמי שעלולים להימצא בעתיד בעימות צבאי עם אחת משתי המדינות הלוחמות, או אף עם שתיהן.

למלחמה בכלל ולאופן סיומה בפרט יש השפעה על עיצוב תפיסות ביטחון וראיית עולם של שתי המדינות המעורבות, הרבה מעבר להיבטים הצבאיים הצרופים. מכאן, נגזר גם המכנה המשותף של כל העוקבים אחר המלחמה — הרצון לחזות את התפתחותה ואת האפשרויות לסיומה.

הלוחמה הקרקעית

מתקפת "בדר". לאחר שנה של כמעט קיפאון בפעילות היבשתית ושל הכנות איראניות למתקפה נרחבת, נפתחה בחודש מרס 1985 מתקפת "בדר"

* המאמר נכתב טרם פתיחת המתקפות האיראניות האחרונות בחודש ינואר 1987. עם הכנסת המאמר לדפוס נמסר על פתיחתה של מתקפה נרחבת בגזרת בצרה — "כרבלא 5". נראה שזו תהווה אכן-פינה שלישית בתקופה זו.

במועד באיום המתפתח מדרום, ליד המפרץ הפרסי. שם צלח כוח איראני, המורכב בעיקרו מ"משמרות המהפכה", את הנהר, השתלט על עיירת הנפט הנטושה פאו והחל להתקדם צפונה — לעבר בצרה ומערבה — לעבר נמלה היחידי של עיראק באום קצר.

שתי המדינות הופתעו מההצלחה הראשונית האיראנית. איראן ניצלה את ההצלחה, נטשה את המאמצים האחרים והתרכזה בפאו תוך תגבור כוחותיה שם. הצבא העיראקי הצליח לבלום את ההתקדמות ושבווע לאחר הצליחה פתח במתקפת נגד עיקרית. לצורך זה ריכז כוחות ניכרים בעצמה שהגיעה לבסוף לשמונה עד עשר דיוויזיות ועשרות חטיבות, ובהן עוצבות-עילית מ"משמר הרפובליקה".

חרף זאת לא הצליחו העיראקים לעקור את המאחז האיראני בחצי-האי פאו. לאחר כחודשיים של לחימה מאומצת ומרה, אבדות עצומות (15-25 אלף נפגעים מכל צד) ותוך התמודדות עם תנאי מזג אוויר חורפיים מגבילים, הצליחה עיראק לצמצם באיטיות את השטח הנכבש לכדי כמה קמ"ר. כאשר הבינו מנהיגיה כי לא יעלה בידם לסלק את המאחז אלא במחיר אבדות נוספות הפסיקו בחודש אפריל את המאמץ ויתרו זמנית על נסיונות נוספים.

במהלך מתקפת "השחר 8" פתחה איראן במתקפה מוגבלת יותר בגזרת כורדיסטן ("השחר 9") אולם שם לא הגיעה לכלל הישגים ואף איבדה חלק מהמאחזים בשטח עיראק, שהיו בשליטתה מאז 1984.

• "אסטרטגיית ההגנה הפעילה". הישגיה של מתקפת "השחר 8", הגם שלא היו משמעותיים בהיבט הקרקעי, פגעו קשה במוראל של הצבא ושל האוכלוסיה בעיראק — עקב האבדות הכבדות ועקב התחושה שהצבא אינו מסוגל להדוף את הכוח האיראני ממאחזו הבולט הראשון על אדמת עיראק.

כתחליף להפסקת מתקפת-הנגד בפאו ובמגמה להעלות את המוראל ולבסס מחדש את האמון בהנהגה, יזמה עיראק מדיניות שכונתה "אסטרטגיית ההגנה הפעילה". עיקריה המוצהרים: חדירה לשטח איראן, השתלטות על אזורים והשמדת כוחות אויב. במסגרת זו השתלטו, במהלך החודשים אפריל-מאי 1986, על שתי רצועות שטח קטנות במרכז החזית — פכה ומהראן — תוך שהם מציגים זאת בכל אמצעי התקשורת בעיראק כהישג רבתי וכשינוי פני המלחמה.

• החזרת היזמה האיראנית. בתוך חודשיים שבה איראן ונטלה את היזמה. בתחילת יולי שחררה את שטח מהראן (מבצע "כרבל 1") תוך שהיא גורמת לעיראקים אבדות כבדות הנאמדות

שמחת הניצחון — חיילים איראניים בשטח כבוש בקרבת העיר בצרה

פעולות מיוחדות כווננו נגד התארגנויות תשתית ולוחמים כורדים באזורים הכורדיים שבעיראק ובאיראן כאחד.

במהלך התקיפה בוצעו כ-45 פעולות איראניות כאלו כשחלקן מתנהל כלילה. השפעתן הכוללת על מהלך המלחמה הייתה מוגבלת מאוד, למעט מספר הישגים טקטיים בתפיסת שטח באזור הכורדי.

עיראק המשיכה באסטרטגיית ההגנתית היבשתית שלה תוך שהיא מבצעת מספר פשיטות מוגבלות, רובן לילות, שנועדו בעיקר לשבש הכנות איראניות למתקפה. הכוח שנטל חלק בכל פשיטה כזו היה בעוצמה של גודד עד שתי חטיבות.

מתקפת "השחר 8".* שוב חלפה תקופה של מספר חודשי הכנה, ובחודש פברואר 1986 פתחה איראן במתקפה נרחבת חדשה. זו כוונה כנגד מרחב בצרה-פאו שלחוף המפרץ הפרסי ונועדה לכתר את בצרה, לנסות פעם נוספת לנתק את דרום עיראק, ואולי אף לחסום את דרכי התחבורה מעיראק לכווית (יש לזכור כי מאז פרצה המלחמה מעבירה עיראק חלק נכבד מאד מהייבוא הבטחוני והאזרחי דרך נמלי כווית. לחסימת הציר הזה עלולה להיות השפעה מכבירה ביותר).

העיראקים בלמו במהירות שני מאמצים איראניים, האחד ממזרח לבצרה והשני מול הערים עבדאן וחורמשהר, תוך צליחת נהר שט-אל-ערב. אולם משום שהיו עסוקים בגזרות אלו, לא הבחינו

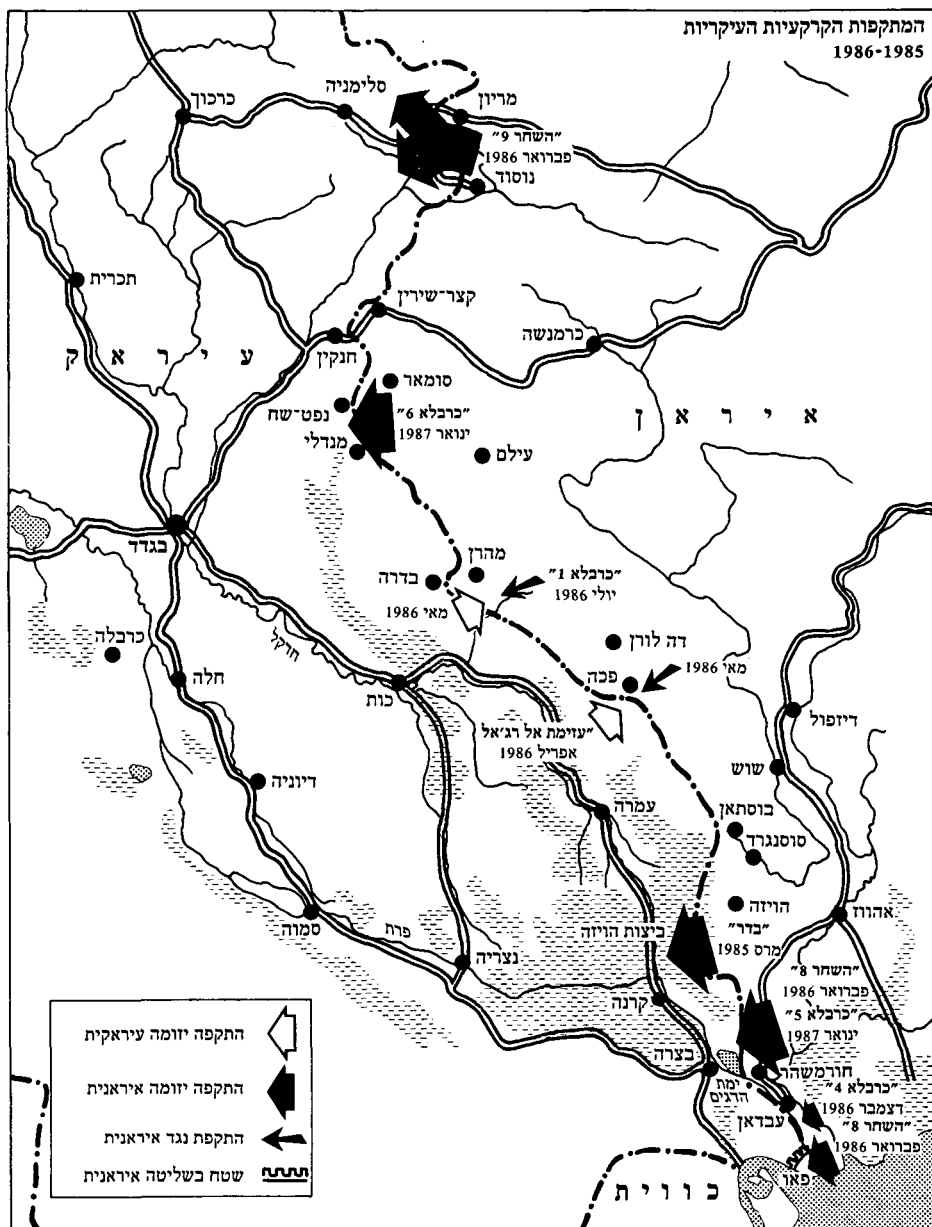
כגזרה הדרומית באזור ביצות הויזה בין בצרה לעמארה. בתחילתה הצליחו האיראנים לחצות את הביצות, את השטח היבש שבינן לנהר החדקל ואף את החדקל עצמו, והגיעו בשתי גזרות לידי שליטה באש על קטעים מהכביש האסטרטגי בגדאד-בצרה. כל זאת כנראה מתוך מגמה, לנתק את מרחב בצרה משאר עיראק.

מנקודת מבט צבאית, יש עניין בעיקר בביצוע מהלך הפתיחה, השונה מ"טקטיקת גלי האדם" המוכרת: כוח איראני הובל כמסוקים לתפיסת ראשי-גשר ממערב לביצות. לאחר מכן חברו אליו יחידות מושטות, שצלחו את הביצות בסירות. הללו גררו עימן גם גשרים צפים. בשלב הבא נעשה הצבר כוחות כראשי-הגשר, שהורחבו על-ידי כוחות שחצו על פני הגשרים.

מתקפת-נגד עיראקית (עוצבות שריון, ממכונות, חי"ר וכוחות מיוחדים) בלמה נסיונות איראניים לנצל את ההצלחה ולהרחיב את המאחז והדפה אותם מהשטח, תוך אבדות כבדות מאוד לאיראנים. כוחות איראניים קטנים נותרו בשולי הביצות בתחום עיראק.

• בין המתקפות. מאז כשלון המבצע עברה איראן לטקטיקה של מתקפות מוגבלות ופשיטות מקומיות בגזרות שונות של החזית. מטרתן של הפעולות האלו הייתה לשפר עמדות, להשיג יתרונות טקטיים לקראת מתקפות נוספות, לרתק כוחות לקו, להטרד ולהתיש.

* פירוט המתקפה ומהלכיה יובאו במאמר אחר.

בכמה אלפי נפגעים. זו הייתה פגיעה נוספת במוראל הירוד ממילא של הצבא העיראקי, שהצליח לבלום את הכוח האיראני רק אחרי שתוגבר בעתודות שהוחשו לאזור. בכך הקיץ הקץ על הניצחון העיראקי בלחימה היבשתית.

● מלחמת ההתשה והכנות ארגוניות למתקפה.
מאז ועד לתחילת שנת 1987 המשיכה הלחימה
ביבשה להתאפיין, כבעבר, כמלחמת התשה:
פשיטות, מתקפות קטנות ומוגבלות וירי ארטילרי
מסווי ומתמשך משני הצדדים. הממד הבולט הנו
ייצור אש כתחליף לתנועה.

לקראת סוף שנת 1986 ביצעה איראן סדרה של פשיטות בצפון המדינה שלא הביאו לנזקים, תוך שהיא מתבססת בעיקר על כורדים מקומיים (פשיטות "פתח").

איראן, ששאבה עידוד מהצלחותיה הקודמות בפאז ומתוך ראייה כי התערערה היציבות בעיראק, מצהירה על כוונתה לפתוח במתקפה רכבית ואולי מכרעת, ובכך לממש את הבטחתה בדבר סיום המלחמה בשנה הקרובה. המתקפה האחרונה בחודש ינואר 1987 בגזרה הדרומית ("כרבלא 5") הנה אכן מתקפה בקנה מידה נרחב (בהתחשב בעוצמת הכוחות הלוחמים שהושקעו בה) אם כי כהחלט אינה מכרעת.

המלחמה הכלכלית

בתחילת 1984 הגיעה הנהגת עיראק למסקנה, כי לא תוכל לענות לאיראן במטבע התקפית-קרקעית וכי בתחום הזה אין ביכולתה להביא להכרעה. להערכתה, האפשרות היחידה שנותרה בידה להביא את איראן לשולחן המו"מ ולסיים את המלחמה הייתה לפגוע בתשתית הכלכלית האיראנית. במכלול הזה שמה עיראק את הדגש על פגיעה ביכולת הפקת ויצואו של הנפט — המרכיב החשוב בכלכלת איראן. חיל האוויר העיראקי הופקד על ביצוע המשימה תוך ביטוי של עליונותו האווירית.

התקיפות העיראקיות נמשכות מאז חודש מרס 1984. מסוף 1985 הן נמצאות בקו מתמשך של התעצמות בהיקף המטרות ובעצמת התקיפות כאחד. אולם, גם בהתרפה זו יש תקופות דעיכה. ההאצה בפעילות העיראקית עומדת לא פעם ביחס הפוך למצבה של עיראק בשדה הקרב היבשתי. הצלחה איראנית יבשתית, או החמרה ברגשות התסכול העיראקיות מהמשך המלחמה, גוררות, בדרך כלל, תקיפות אוויריות מוגברות. לאחר מתקפת פאו (פברואר 1986) הוצעה מאד הפעילות האווירית העיראקית נגד יעדים כלכליים באיראן.

שנת 1986, ובעיקר מחציתה השנייה, ראתה
חידושים בולטים במאפייני התקיפות:

* חיל האוויר העיראקי פועל במרצות רבה יותר מהמוכר בשנים הקודמות, ובכלל זה מבצע

מתבייט-לייזר. התוצאה מתבטאת כמובן בנוק שהולך וגובר לתשתית ולכלכלה באיראן.

המאמץ לפגוע במערכת הנפט מכוח, כאמור, נגד מספר יעדים ובראשם יעדי ייצוא הנפט (מכליות, מסופים, בתי זיקוק).

מכליות נפט המובילות דלק ממסוף הנפט העיקרי באי חרג' שבצפון המפרץ. בתחילה נהגו כל המכליות הזרות להגיע עד לאי ולטעון שם כבימי שלום. אולם פגיעות רבות במכליות וימאחר יותר גם במסוף שיבשו את הייצוא והעלו מאוד את תעריפי הביטוח של המכליות. איראן גאלצה להקים מסופי ייצוא חליפיים בדרום המפרץ, הרחק מגבול עיראק, בתקווה שיהיו מחוץ לטווח המטוסים התוקפים. הדלק מועבר ממסוף חרג' למסופים החדשים במכליות שכורות.

ימי קרב בהם מבוצעות גיחות רבות כנגד יעדים באזור מוגדר. לא פעם כולל האזור מטרות כלכליות, אזרחיות וצבאיות גם יחד.

*** מאז מחצית 1986 מבוצעות תקיפות ארוכות לטווח 500-1,200 ק"מ. הללו מכוונות נגד יעדים הנחשבים בעיני העיראקים כמטרות איכות דוגמת מסופים וחוקים לייצוא נפט, מתקני שאיבת נפט וזיקוקן, או תחנות כוח. התקיפות מבוצעות במטוסי מיראז' F-1 אשר נעזרים במהלך טיסתם בתדלוק אווירי.**

* תוצאות התקיפות שופרו לאין ערוך והעיראקים מצליחים להשיג פגיעות טובות יותר מאשר בעבר, אם עקב הנמרצות והאינטנסיביות ואם מתוך שהכניסו לשימוש מבצעי סוגי אמ"ל חדש דוגמת טילים אוויר-קרע צרפתיים

חקיפת מתקני תשתית, בעוד שבשנים 1984-1985 התרכזה עיראק בעיקר ביעדי נפט הרי שמאז סוף 1985 הותקפו באינטנסיביות גוברת גם יעדי תשתית אחרים ברחבי איראן — מפעלי חרושת, תעשייה כבדה, מפעלי נשק, מפעלים פטרוכימיים, תחנות כוח וחשמל, מתקני תחבורה ומתקני תקשורת.

עד למחצית 1986 הייתה השפעתן של התקיפות הכלכליות על איראן מוגבלת. אמנם, בתקופות השיא של התקיפות האוויריות בסוף 1985 הופחת ייצוא הנפט ברמה ניכרת. אולם, קשה להסביר מדוע פעם אחר פעם הפסיקה עיראק את תקיפותיה ואת לחצה ולא מיצתה את הפוטנציאל שברשותה ואפשרה לתעשיית הנפט האיראנית להתאושש ולהחזיר את הייצוא לרמתו הקודמת. האצת הפעילות בתקופה האחרונה, ואשר על מאפייניה עמדנו לעיל, החריפה את הפגיעה ומשמעויותיה.

ייצוא הנפט האיראני פחת לקראת סוף שנת 1986 כמעט במחצית (מ-1.6 מיליון חביות ליום ל-0.8 מיליון חביות ליום). רק באחרונה חלה בו התאוששות. אספקת הדלק והגז לתושבי איראן עצמה צומצמה עתה, דווקא בחורף, והביאה למשקע התמרמרות נוסף. בסך הכל סייעה הפגיעה להגברתה של המצוקה הכלכלית באיראן, אשר סובלת ממחסור במט"ח ובמוצרים בסיסיים, מאבטלה ומאינפלציה. עם כל זאת עד עתה לא הצליח חיל האוויר העיראקי במשימתו העיקרית — לשחק את הכלכלה האיראנית ובכך לאלצה לבוא לשולחן המו"מ. איראן מסוגלת עדיין לעמוד בהוצאות המלחמה.

איראן הגיבה על המהלכים העיראקיים במספר צעדים משלה. היא תוקפת לסירוגין אניות-משא ומכליות העושות דרכן לנמלים של מדינות המפרץ או מהן במגמה לאלץ מדינות אלו להפעיל לחץ על עיראק. ההתקפות מבוצעות מהאוויר (ע"י מטוסים ומסוקים חמושים) ומהים (באמצעות סטי"לים וספינות חים). כן מפעילה איראן מדיניות של "שיטור ימי" במפרץ הפרסי ובמצרי הורמוז תוך שהיא עוצרת ובודקת אניות העשויות להוביל מטענים לעיראק, ומחרימה כל מטען "בעל אופי צבאי". בנוסף היא תוקפת בתגובה צמודה מתקני נפט וכוח בצפון עיראק ע"י מטוסים והרעשות ארטילריות. עצמת התקיפות האוויריות גברה בשנה האחרונה עת ששופר באופן מוגבל כושרו של חיל האוויר האיראני. יעילותן של תקיפות אלו שולית למדי.

חיילים איראנים על-יד תותח נ"מ בשטח כיבוש איראני בעירת הנפט פאו

איראנית חריפה, או מלחץ של מדינות המפרץ, הפוחדות בעצמן מתגובה כזו; או שמא מתוך רצון להשאיר בידה קלפים נוספים לאיום. באוגוסט 1985 הגשימה עיראק את איומיה ופתחה במתקפה אווירית נמשכת על מסוף ייצוא הנפט בחרג'. מאז הותקף האי, שכל גודלו כמה ק"מ רבועים, כ-130 פעם וחלק ניכר ממתקניו הושמד.

כתחליף, פיתחה איראן, כאמור, מסופים חליפיים בדרום המפרץ בקצה הטווח של מטוסי עיראק. אולם כושר התקיפה ארוכת-הטווח שרכשה עיראק הביא את התקיפות לשיאן הסגולי דווקא כשבוצעו כנגד מסופים אלה: מסוף סירי (900 ק"מ — אוגוסט 1986), מסוף לאבאן (700 ק"מ — ספטמבר 1986) ומסוף לאראק החדש

והמכליות הזרות אינן מסתכנות ומגיעות רק למסופים הרחוקים. מאז תחילת 1986 תוקפת עיראק בעיקר את המכליות השכורות. עד היום פגעו מטוסייה בכ-130 מכליות, מהן כתשעים בשנה האחרונה בלבד.

שדות הנפט, תחנות שאיבה ובתי-זיקוק ביבשה ובמפרץ משמשים יעד חשוב. עד 1986 הסתפקו העיראקים בעיקר ביעדים קרובים, ואילו בשנה האחרונה כוונו חלק מהתקיפות ארוכות-הטווח גם לעבר היעדים הרחוקים. כך נפגעו שדות נפט במפרץ במרחק 800 ק"מ מחוף עיראק (שדה עסן) ובתי זיקוק עיקריים באספאהן וליד טהרן.

מסופים ימיים לייצוא נפט. בתקופה הראשונה של המלחמה הכלכלית נזרה עיראק מלתקוף את מסופי הייצוא לנפט. אולי חששה מתגובה

תקיפת ישובים אזרחיים

אמצעי נוסף בעזרתו ניסתה עיראק להביא את איראן לשולחן המו"מ היה תקיפת אוכלוסיה אזרחית תוך ניצול עדיפותה באוויר, בחת"מ ובטילים קרקע-קרקע. במהלך 1984 שיגרה עיראק טילי "סקאד" לעבר ריכוזים אזרחיים, ובמקביל הרעשה ישובים הסמוכים לגבול.

איראן הגיבה בנשק העיקרי שהיה ברשותה — ארטילריה — והפגיזה גם היא את האוכלוסיה לאורך הקו. אלפי האבדות שספגו שני הצדדים הביאו אותם במחצית השנה להסכים להפסקה בתקיפות (הסכם ראשון ויחיד מסוגו במהלך המלחמה).

בשנת 1985 בוטלה הבלעדיות העיראקית בתחום הטילים שכן איראן הצטיידה אף היא בטילי "סקאד" והפעילה אותם כנגד בגדאד. בכך חודשה "מלחמת הערים" שהתנהלה ארבעה חודשים עד לחודש יוני 1985. הפעם התמקדו הצדדים בתקיפת ערי הבריה. עיראק הפציצה את טהראן כ-40 פעם בעוד איראן ענתה בירי 17 טילים קרקע-קרקע על בגדאד. פעולות אלו לא הביאו לתוצאות המקוות ולכן דעכו.

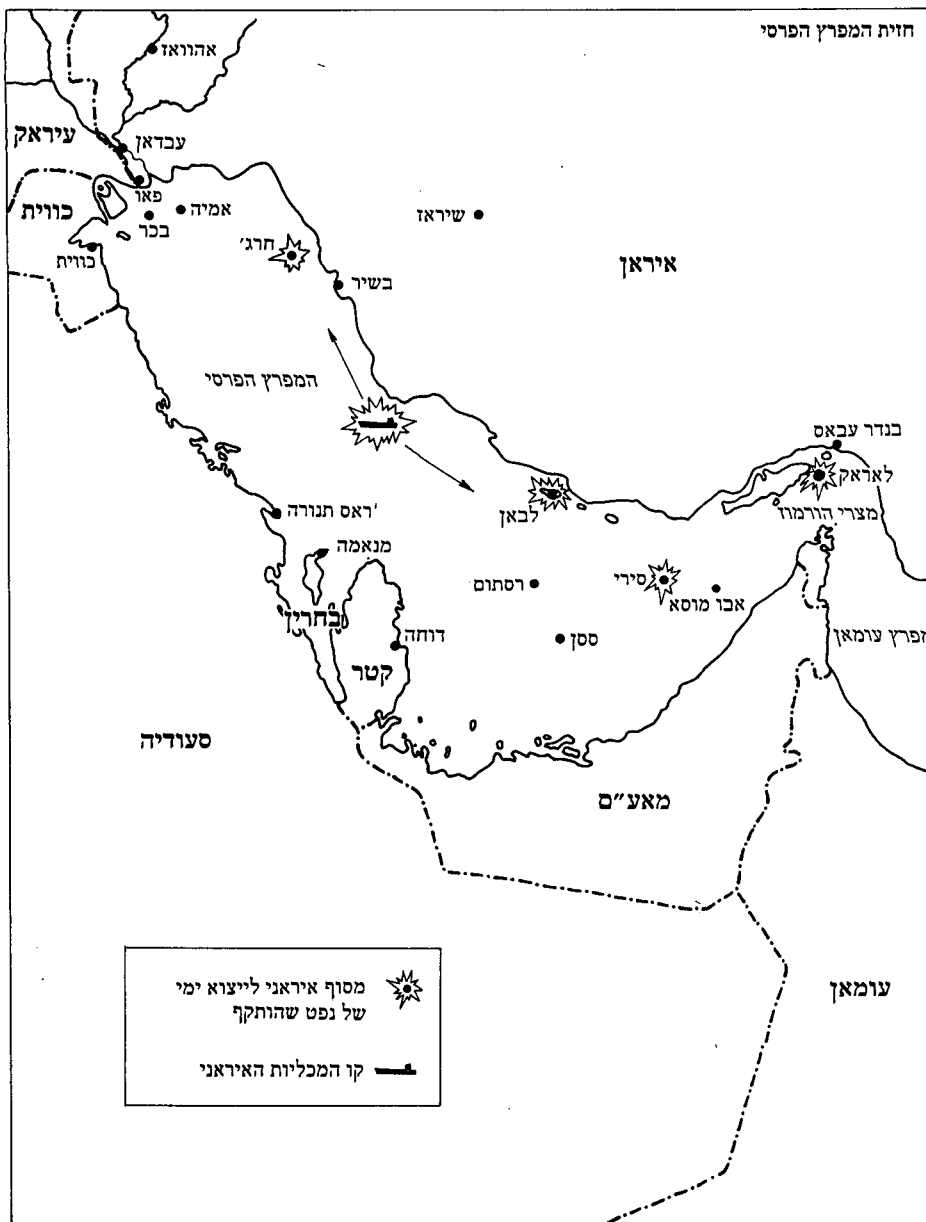
במהלך 1986 נפגעו אזרחים איראנים רבים מתקיפות האוויר נגד יעדים כלכליים, כאשר באחרונה, לקראת סוף שנת 1986, כוונו חלק מהן, במכוון, לעבר ריכוזי אוכלוסיה. איראן, כנקמה וכהרתעה, חזרה והרעשה ארוכות את ערי הגבול ואף שיגרה כמה טילים קרקע-קרקע לעבר בגדאד ביעילות נמוכה.

לפגיעות באוכלוסיה האזרחית אין לעת עתה השפעה על התפתחויות במלחמה, אולם השפעתן המצטברת היא על האזרחים, בעיקר אם יימשכו. ויותר מכך, אם תכוונה במישרין לרובעים אזרחיים סביר שיחריפו את הלחצים לסיום המלחמה. מנגד, יתכן ודווקא יביאו לידי כך ששני הצדדים יחריפו את תגובתם הצבאית במגמה לנטרל את האיום.*

נפגעים

כמות הנפגעים הנה מהסודות השמורים בשתי המדינות בעיקר, כמובן, מסיבות של מוראל פנימי. אולם, מעריכים כי עד עתה פגעה המלחמה ביותר ממיליון איש. לעיראק 100-120 אלף הרוגים, כ-250 אלף פצועים לפחות וכ-65 אלף שבויים. לאיראן 250-300 אלף הרוגים לפחות, 400-500 אלף פצועים וכ-12 אלף שבויים.

* בתגובה על המחפה האיראנית "כרבלא 5" הוחלטו מאדו התקיפות האוויריות העיראקיות נגד מטרות אוכלוסיות. לטענת איראן, נהרגו במהלך חודש ינואר 1987 כ-3,000 אזרחים ולמעלה מ-10,000 נפגעו. זהו המספר הרב ביותר של נפגעים אזרחיים מתקיפות אוויר בפרק זמן כה קצר.

סיכום תמונת המצב

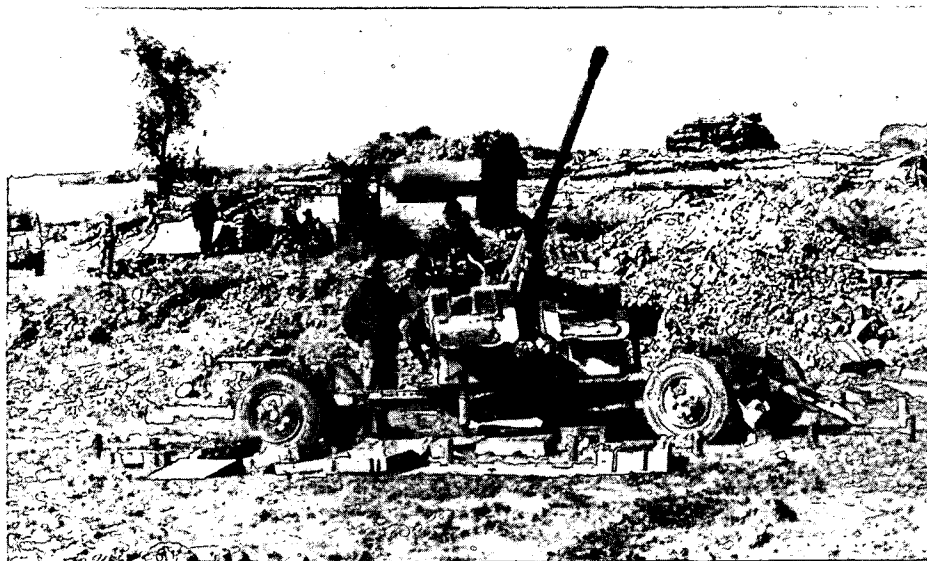
בשנה החולפת היו אירועים שהביאו לתחושה זמנית כי יתכן שבקרוב יתרחש מהפך במלחמה. אולם בסיומה של השנה עדיין ניצבות שתי המדינות במצב של איזון אסטרטגי שבמהותו איננו שונה ממה שהיה מוכר בשנים האחרונות.

היזמה בשדה הקרב היבשתי נתונה עדיין בידו איראן. למרות יזמותיה, לא זכתה איראן בהישגים קרקעיים משמעותיים למעט ההצלחה בחצי-האי פאו. אולם, הלחץ המתמשך מהווה נטל כבד, מעשי ומוראלי, הרובץ על כתפי המגן. הוא מחייב את העיראקים להימצא בכוננות מגנטית לאורך זמן ולספוג אבדות בקרבות המוגבלים, ואולי אף לאבד שטח. השפעת הלחץ הזה הנה בעיקר מצטברת, בעיקר על החייל הפשוט ועל המפקד הזוטר.

אם לשפוט, לפי נסיון העבר ובהסתמך על פירוור המידע אשר מסוננים לאמצעי התקשורת מבעד למסך צנזורה קפדני, הרי לעיראק יש יכולת עמידה צבאית כך שגם הצלחה מקומית איראנית ספק אם תאפשר לאיראן לתרגם ניצחון צבאי לכדי מהפך אסטרטגי.

לעומת זאת, בתחום המלחמה הכלכלית עיראק ממשיכה להחזיק ביזמה באמצעות חיל האוויר, שבזכות עצמתו ועליונותו האווירית ממשיך ומשמש כזרוע ההתקפית העיקרית.

עיראק, כאיראן, לא הצליחה לממש את יתרונה בתחום האווירי לכדי הישג מכריע, ולפי שעה עומדת איראן בלחץ המתקפה האווירית ובפגיעות בתשתיתה הכלכלית. עם זאת, השיפור בפגיעות בצד האינטנסיביות והחדשנות של העיראקים

תותח נ"מ איראני בשדה הנפט פאו הסמוך לשאט-אל-ערב

את המתחים בקרב האוכלוסייה, ותאלץ את המנהיגות למהר ולפתוח במתקפה המכרעת, או בסדרת מתקפות, זאת במגמה להקל מהלחץ עליה. מנגד, יתכן שההחמרה תביא לתוצאה הפוכה — שינוי במדיניות האיראנית באשר לסיוס המלחמה (נכונות-יתר להתפשר).

אם תפתח איראן במתקפה הרבתי ותיכלם באבדות כבדות — עשויה המפלה להגביר את רצונם של חוגים שונים באיראן לסיים את המלחמה בדרך שאינה צבאית.

ב. ניצחון איראני משמעותי בשדה הקרב — שיביא להשתלטות על שטח נרחב, או בעל משמעות, להתמוטטות קטע בחזית או לאבדות גדולות מאוד — עלול לגרום לתגובת שרשרת, שבה יוגבר הלחץ האיראני, יימשכו הנסיגות העיראקיות ויתכן אף שתביא להתמוטטות-הצבא או להחלפת הנשיא ובאופן כזה תחיש את סיום המלחמה. אולם, הישג ראשוני כזה עשוי לגרום לתגובה הפוכה — מאמץ עיראקי להחזיר את המצב הקרקעי לקדמותו והגברת הפעילות האווירית העיראקית במגמה לאזן מחדש את יחסי הכוחות.

ג. שינוי בהנהגה של אחד הצדדים. הסתלקותו של חומייני הישיש מעל הבמה עשויה להביא לעליית הנהגה, שתגמיש את עמדותיה ותהיה מוכנה לסיים את המלחמה בדרך מדינית. זאת מתוך רצון כן או משיקולים יוקרתיים ומרצון לרכוש עמדות כוח. מאותם שיקולים יתכן כי האישיות או הקבוצה, שיעלו לשלטון, ישאפו דווקא להמשיך במלחמה.

ירידתו של נשיא עיראק מעל הבמה עשויה להביא את ההנהגה האיראנית לכדי נכונות

המלחמה ומחששה שניצחון צד אחד ישנה את המאזן באזור, מעדיפה כי המלחמה תימשך באופן מאוחר. יתר על כן, המצב אפשרי לה להתקרב למדינות המפרץ ולמדינות "המתונות" על חשבון ברה"מ.

הסובייטים נפגעים מהתמשכות המלחמה שכן האינטרס הכרוך של ברה"מ הנו להמצא ביחסים טובים עם שתי שכנותיה. אולם, במצב הנוכחי היא מעדיפה לתמוך בעיראק ולחזקה צבאית וכך למנוע את מפלתה. במקביל, היא שוקדת על טיפוח יחסיה המדיניים-כלכליים עם איראן.

מה הלאה

העתיד במלחמה סבוכה זו בלתי ניתן לחיזוי כאשר אפילו לגבי העתיד הקרוב ניתן להציג כיווני התפתחות בלבד. באשר לטווח הארוך — נסתפק בהצגת מספר תסריטים אפשריים.

תמונת המצב מצביעה כי בחודשים הקרובים צפויה המלחמה להמשיך במאפייניה הבסיסיים הנוכחיים. מלחמת ההתשה תימשך כאשר איראן תמשיך לזנוח; תבצע מתקפות מוגבלות או מאותרות דוגמת מתקפותיה האחרונות בדרום החזית ויתכן אף שתפתח במתקפה נרחבת. לעומתה, עיראק תמשיך ואף תאיץ את התשת הכלכלה האיראנית באמצעות חיל האוויר תוך שתנסה, במקביל, לשבש את ההכנות האיראניות למתקפה ולבלום מאמצים התקפיים.

מספר כיווני התפתחות עשויים להביא למהפך במצב המלחמה. כל אחד מהם עשוי לזרז את סיום המלחמה, או להחריפה. להלן יפורטו מספר כיוונים הנראים אפשריים:

א. פגיעה ממושכת וממשית בכלכלה האיראנית ובאוכלוסייתה על-ידי הצלחות חיל האוויר העיראקי. פגיעה כזו תחמיר מאוד את מצבה הכלכלי של איראן, תגביר

מגבירים את הסיכוי למיצויו של הפוטנציאל ולהגעה להישגים אסטרטגיים.

הצורך בחיסכון בכוח ובמניעת אבדות הגיע השנה בעיראק לדרגה המשפיעה באופן בולט על הראייה האסטרטגית, על התכנון הצבאי ועל המבצעים בשדה הקרב. גם באיראן, שבעבר התייחסה בשוויון נפש לחיי אדם, גובר משקלו של גורם זה כאשר שדות הקרב רואים פחות ופחות את טכניקת ההסתערות של "גלי האדם". בצד ההמשכיות חלו השנה שתי התפתחויות מנוגדות, שבהן טמון גרעין עתירי לשינוי: מחד גיסא, גברו הסיכויים של איראן להגיע ליתרון לעומת השנה שחלפה. אם כי גם האיראנים מודעים לקשיים שעומדים בפניהם ובשלב הזה מנסים למצות את היתרונות בתקיפות מוגבלות. מאידך גיסא, עיראק מרגישה בטוחה יותר ביכולתה להשיג הכרעה באמצעות חיל האוויר.

האיזון נמשך גם במישור המדיני. בעיראק ממשיך שלטון הבעת' להיות יציב ואין סימנים של סכנה מיידית למשטר. הוא הצליח להתגבר על הקשיים שהתעוררו במהלך השנה עקב המפלות בפאו ובמהראן, על האבדות הכבדות ועל התגברות התסכול מאי-סיומה של המלחמה. נראה כי יציבותו של המשטר תלויה מאוד בנעשה בשדה הקרב — בהצלחות ובכשלונות הצבאיים. אמנם, באיראן מתחולל מזה חודשים מספר מאבק כוח בין מספר קבוצות בהנהגה, אך הוא טרם השפיע על המשך המלחמה.

המלחמה, מדינות ערב והמעצמות

מרבית המדינות התיאשו מיכולתן להביא לסיום המלחמה בדרך מדינית אם כי נסיונות אלה עדיין נמשכים. במעגל הקרוב מצויות מדינות המפרץ הפרסי, ובראשן סעודיה וכווית. הללו חוששות בעיקר מהסתבכות במלחמה, או מנצחונה של איראן, אשר יביא, להערכתן, לנסיגות "לייצא" את המהפכה האיסלאמית לשטחן. לפיכך, הן תומכות בעיראק מדינית וכספית. אולם, מתוך מגמה לאזן את התמונה ולהבטיח את עצמן, הן פועלות, במקביל, לשפר את יחסיהן עם איראן. המעגל השני כולל את שאר מדינות ערב.

המלחמה הסיטה את תשומת-לבן מהסכסוך עם ישראל ואף פילגה אותן. מרביתן תומכות בעיראק (בראשן ירדן, סעודיה ומצרים) בעוד מיעוטן (ובעיקר סוריה ולוב) תומך באיראן. התמיכה הסורית המפתיעה במאבקה של מדינה דתית קיצונית לא-ערבית מול מדינה ערבית חילונית נובעת בעיקר מהעוינות הבסיסית שבין משטרי הבעת' ברמשק ובכגראד ומהטינה האישית בין השליטים. אלה הוחרפו מאוד במהלך המלחמה עקב העמדה הסורית.

במעטפת מצויות מעצמות-העל, ארצות-הברית, שהבינה כי אין ביכולתה להשפיע על סיום

ייתכנו שתי אפשרויות אחרות. הראשונה — המלחמה נפסקת לאחר משא-ומתן והפסקת אש, או דועכת מעצמה. בתרחיש כזה שני הצדדים שומרים על זהותם, משטריהם ועל גבולותיהם. השנייה — ידה של איראן על העליונה והיא תכתיב את התנאים לסיום תוך שינוי כלשהו בפני המשטר, או במדינה העיראקית (שינויים כאלה יכולים להיות הקמת רפובליקה איסלאמית בחלקה של עיראק, או נפילת משטר הבעת'

המפתח להמשכו או לסיומו של הסכסוך מצוי עתה כמעט לחלוטין בידיה של איראן.

יום לאחר המלחמה

אין דרך לנבא את מועד סיומה של המלחמה וכיצד תסתיים. אולם, כבר עתה ניתן להעריך כיצד לא תסתיים. אם לא תחול תפנית דרמטית, אין עיראק מסוגלת לנצח במלחמה על-ידי הכרעתה של איראן והכתבת תנאים.

לסיים את המלחמה ולו בהדרגה. נכונות כזו מותנית במצב בחזית, בתחושת הלחץ או הביטחון האיראניים ובקבוצה שתשלוט אותה שעה בטהראן. במהלך שש שנות המלחמה הוכח כי גורמים חיצוניים ואפילו כבדי-משקל (דוגמת המעצמות) אינם יכולים, או אינם מעוניינים, להביא לסיום המלחמה; ולפיכך, נותרה שאלה זו בידיהן של שתי הלוחמות. כל האמור לעיל מצביע, כי

עצמת הצדדים הלוחמים

מבוסס על מידע שהתפרסם בעתונות המקצועית העולמית.

מצבה ואמל"ח	עיראק	איראן	הערות
1. כ"א מגויס	1 מיליון (+) ¹	1 מיליון (+) ²	¹ כולל מגויסים בפועל של "הצבא העממי". ² כולל צבא סדיר, משמרות המהפכה ומתנדבי בסיג.
2. מסגרות			
א. מפקדות גיס/פיקוד	8	4-3	
ב. סה"כ דיוויזיות	40 (+) ³	25 (+) ³	³ בנוסף — חטיבות עצמאיות רבות.
* דיוויזיות משוריניות	7-6	3	
* דיוויזיות ממוכנות/חי"ר	34-33	22 (+)	
ג. חטיבות קומנדו וכוחות מיוחדים	לפחות 13	45	⁴ חלקן מאוגד בדיוויזיית כוחות מיוחדים.
3. אמל"ח ⁵			⁵ אין פרטים אודות שמישות האמל"ח האיראני.
א. יבשה			
* טנקים	6,000-5,500	כ-1,000	
* נגמ"שים ושריוניות	4,000	2,000	
* קנים ארטילריים	5,000-4,500	1,500-1,000	
* משגרי טילים נ"ט	1,500 (+)	לא ידוע	
* משגרי טילים קרקע-קרקע	כ-50 ⁶	בודדים	⁶ כ-30 משגרי פרוג. כ-20 משגרי סקאר.
ב. אוויר			
* מטוסי קרב	600	כ-100	
* מסוקים	430 ⁷	כ-100	⁷ מהם כ-160 מסוקי תקיפה.
ג. הגנה אווירית			
* תותחים נ"מ	4,000	1,500	
* סוללות טק"א	200 ⁸	עשרות	⁸ כולל סוללות ניידות.
ד. ים			
* משחתות ופריגטות	— ⁹	10 ⁷	⁹ ברכש מאיטליה 6 קורווטות טילים ו-3 פריגטות טילים.
			¹⁰ מבצעות — לא ידוע.
* סטי"לים	10-8	10-8	
* ספינות משמר גדולות	10-7	7	
* אניות נחיתה	3	4	

ועליית משטר חדש — איסלאמי או חילוני — הניזון מתכתיבים המגיעים מטהראן). כיום נראה שאיראן תימנע מלהשתלט על כל עיראק, או לבטלה כיישות מדינית נפרדת.

כיצד ישפיע סיום המלחמה על אזורנו מנקודת מבטה של ישראל? תהליכים דינמיים ושינויים קיצוניים במזרח התיכון לימדו אותנו כבר, כי באזור שלנו הבלתי אפשרי הנוכחי עשוי להפוך לעובדה קיימת כהרף-עין. אולם, ראוי להצביע על מספר תהליכים ותמורות שיש בהם משום הארה על נכונותן ועל יכולתן של שתי המדינות לפעול בהקשר הישראלי.

• מנקודת מבט טכנית-מבצעית יישאר צבאה של עיראק גדול יותר ובאיכות משופרת מזה שהכרנו ב-1973. זאת, כמובן, בהנחה שהמלחמה תסתיים ב"תיקו" ובהפסקת אש. מעבר להצטיידות חסרת-תקדים במערכות אמל"ח איכותיות, קשה שלא להתעלם מהניסיון המעשי שצברה עיראק והלקחים שהופקו על-ידי אלפי המפקדים ומאות אלפי החיילים. הללו נוגעים בכל תחומי התפעול של הכוחות המזוינים: צורות הקרב, פיקוד-ושליטה, הפעלת עוצבות, תפעול מערכות-נשק מודרניות ומתוחכמות ואחזקתן, לחימת לילה, תרגול מערכות גיוס ולוגיסטיקה והפעלת חיל-האוויר. כל אלה משפרים את רמתו המקצועית של הצבא בכל מלחמה עתידית.

אולם בראייה כוללת יקשה על עיראק לאחר שמונה או יותר שנים של מלחמה עקובה-מדם לחפש הרפתקה צבאית חדשה, לפחות בטווח של מספר שנים. סדרה של גורמים יכתיבו לעיראק סדרי עדיפויות לאומיים שונים, ובהם אין ישראל תופסת מקום מרכזי.

• הפסקת אש וסיום מלחמה לא יסירו את משקעי העבר ואת החשש מאיראן. סביר שעיראק תראה לאורך זמן בשכנתה ממזרח את האיום העיקרי, ולפיכך תחזיק כוחות ניכרים לאורך גבולן

המשותף. טווח הזמן שבו ישפיע גורם זה מותנה בהתפתחות היחסים בין שתי המדינות.

• המחיר ששילמה עיראק בנפגעים הפך לגורם דומיננטי בשיקולי המדיניות העיראקית. השפעתו על עיצוב דמותה העתידית של המדינה תהיה רבה מאוד וממושכת. כל משטר, ולו גם קיצוני, יאלץ להתחשב במחיר הזה ובעייפות העם מהמלחמה לפני שינסה להטיל את עיראק למערכולת מלחמתית נוספת.

• סיום המלחמה יחייב את עיראק להשקיע את מירב משאביה ואת תשומת-לבה לשיקום המדינה — החל מהקטנה משמעותית של הצבא ושחרור חיילי מילואים, עבור בשיקומה של מערכת ייצוא הנפט, תיקון הפגיעות במגזר האזרחי וכלה בצעדים לשיפור המצב הכלכלי. ההשקעות הנדרשות נאמדות במיליארדי דולרים. את חלקם תשאף עיראק, קרוב לוודאי, לקבל מהמערב. גם הגורם הזה חזקה עליו שימתן את המדיניות העיראקית, לפחות לטווח של מספר שנים.

• העוינות העמוקה שמאפיינת את יחסי עיראק-סוריה, ואשר הפכה לנחלת הכלל בעיראק, איננה ניתנת למחיקה בהינף-יד. קיימת מרירות ואף שנאה למשטר הסורי, אשר נתפס בעיני העיראקים, כמי שבגד בשעתה הקשה ביותר של עיראק וסייע לאויב. מסיבה זו ספק אם תמהר עיראק להילחם לצד סוריה.

בין אם תסתיים המלחמה ב"תיקו" או בניצחון איראני, ספק אם תתמתן עמדתה של איראן כלפי ישראל. אמנם, גם את איראן יפקדו תהליכים פנימיים הדומים לאלה שיתעוררו בעיראק, אולם ההבדלים בין שתי המדינות משנים את ההשפעה שיש לתהליכים על כל מדינה.

• לאיראן כושר ספיגה וסיבולת גדולים יותר ולפיכך השפעת התהליכים תהיה קטנה יותר.

• האידיאולוגיה האיסלאמית של המהפכה הנה קנאית, רוויית להט ונכונות להקרבה. למרות

הקורבנות, יימצאו באיראן מספיק מהפכנים צעירים, שיזינו את אש המהפכה ויהיו מוכנים לבצע כל תפקיד הכרוך בייצואה.

על אף הסבירות שגם איראן תמשיך לראות בעיראק את אויבתה העיקרית למשך שנים רבות הרי שיקל עליה, עם סיום המלחמה, להתפנות ל"ייצוא המהפכה" ולחתור תחת שלטונן של מדינות באזור (ירדן, סעודיה, מדינות המפרץ). אולם, גם אם יעלה בטהראן שלטון פרגמטי יותר, אשר ימתן את עמדתו כלפי סביבתו וכלפי המערב (ויש סימנים כי קבוצות כאלו קיימות באיראן) לא תהיה לה כל סיבה לפעול כך גם כלפי ישראל. איראן תמשיך לראות את ישראל כגורם המלכד שלילית את המוסלמים וכצינור נוח להפנות תשומת-לב מבעיות פנימיות תוך מיקוד הלהט המהפכני.

מכל מקום, איראן איננה חייבת לשלוח "כוח משלוח רבתי" על מנת להתסיס את האזור. לעומת זאת, משלוח מתנדבים ללבנון, למשל, עשוי לתפוח לממדים גדולים יותר.

מצד שני — סוריה איננה נלהבת יתר על המידה מפעילותה של איראן כלבנון ותנסה לצמצם או אף לבלום נסיונות כאלה. כך, יתכן ונמצא כי במערכת הבריתות האזורית יחול שינוי נוסף ויווצר קרע בין שתי המדינות.

לסיכום — עם כל הקושי בחיזוי תהליכים, נראה לכותב המאמר כי מנקודת מבטה של ישראל, יגבר לרעה משקלו של הגורם האיראני על זה של שכנתו ממזרח, לפחות בשנים הראשונות שלאחר המלחמה. גם אם אין בזאת כדי לאיים על ישראל, ראוי להתחשב בכך בבואנו לבחון את מקומה של ישראל בסכסוך זה.

